

Şüphesiz havacılığın dünyada bir atılım içinde olması, diğer taraftan Ulu Önder Atatürk'ün "İstikbal göklerde" mesajı ve yönlendirmesi de Nuri Demirağ'ın motivasyonunun diğer kaynaklarından. Yurt dışına gönderilen öğrencilerin uçak mühendisi olarak yurda dönmeye başlaması da belirtilmesi gereken bir imkândı.

İlk Fabrika Almanlarla Ortak Kuruluyor

- Beşiktaş'taki Uçak Fabrikası'nın kuruluşundan biraz bahsedebilir misiniz?

O dönemdeki adıyla "Tayyare Fabrikası" 1935-36'da kurulmuştur. Niye kurulmuştur? Öncelikle buna değinmek yerinde olacaktır. "Türkiye'de havacılık 1911'de başlamıştır" diye bir tarih var, bu sene havacılığın 100. senesi. 1911 Hava Kuvvetleri'nin de kuruluş senesidir. Trablusgarp Harbi'nde İtalyanlar uçak kullanmaya başlıyorlar. İlk defa havadan keşif yapıyor, bilhassa Osmanlı Ordusu hakkında keşif yapıyor; ondan sonra da bomba atıyor. Bu cephede bizzat savaşan Atatürk, harpte havacılığın çok mühim olduğunu daha o zaman görüyor. Atatürk, Türkiye'de havacılığın kurucularından birisidir, daha doğrusu kurucusudur. Bu dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, İstanbul'da teknik işlere bakan yardımcısı yarbaya Yeşilköy'de bir okul ve atölye açılmasını emrediyor. Yani aynı zamanda, Atatürk'le beraber Osmanlı Ordusu'nda da bu havacılık hareketi başlıyor. Bu sebeple 1911 yılı Türkiye'de havacılığın başlangıcı kabul edilir.

Atatürk, Türkiye'de havacılık sanayisinin de kurulması gerektiğine inanıyor. 1925'te Kayseri'de Alman Junkers Fabrikası'yla ortak olarak TOMTAŞ Uçak Fabrikası'nın kurulmasını sağlıyor. Bu fabrikanın kuruluş ve kapanış öyküsü ayrı bir kitap olmayı hak edecek niteliktedir. 170 kişilik kadroda 120 Alman teknisyen, 50 Türk var. Tabii

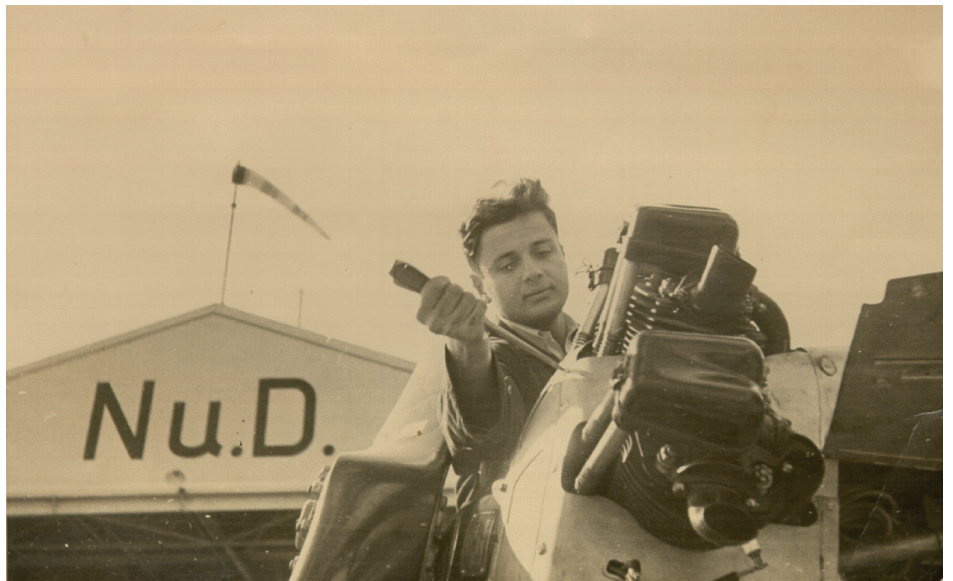
Almanlar çok para alıyorlar, adam memleketinden ayrılıp geliyor. Türkiye de bunu veremiyor, Türkiye ölçüleri ona müsait değil. Birtakım dedikodular çıkmaya başlıyor "Almanlar bizi sömürüyorlar" diye. 1928'de TOMTAŞ feshediliyor; fabrika doğrudan Türklerde kalıyor.

Türkiye'de TOMTAŞ'tan sonra uçak yapan kim var? Vecihi Hürkuş var. O da başlı başına bir efsane; Osmanlı Ordusu'nda pilot, Şark Cephesi'nde resmen Ruslara karşı harp etmiş ve orada kaza geçirmiş, uçak düşürmüş, düşen uçağı almış, tamir etmiş, kendisi uçmaya başlamış, böyle bir efsane! İstiklal Harbi'nde çok büyük yararları var. "Bu alet uçmaz" denilen aletleri alıp uçuruyor, keşif yapıyor, faydalı oluyor. 1930'larda da uçak yapmaya merak sarıyor. Oturuyor, bir marangoz atölyesinde uçak yapıyor, uçuruyor ve muhtelif prototipler yaratıyor, başarılı oluyor. Nuri Bey'in de uçak sipariş ederek destek olduğu Hürkuş, Türk Hava Kurumunda da çalışıyor. Kısacası hayatı kitap olur. Bu konuda Mehmet Gürbüz Güre'nin "Vecihi Hürkuş: Göklerin Korkusuz Adamı, 2008" kitabını hatırlatayım. Bu arada Nuri Demirağ'ın kardeşi A. Naci Demirağ'ın da üç uçak satın alarak devlete hediye etmiş bir havacılık tutkunu olduğunu hatırlatmak uygun olur.

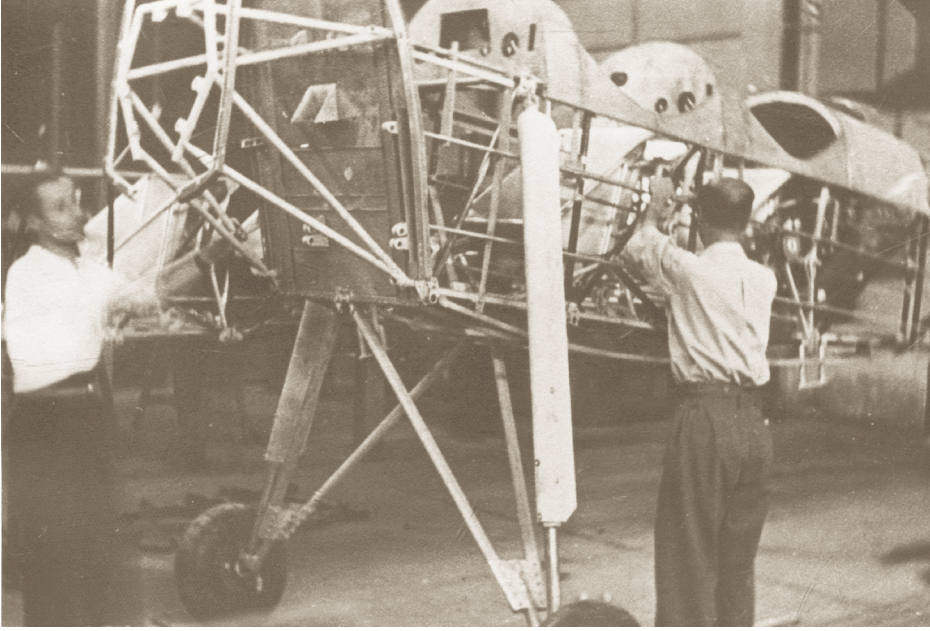
Atatürk, TOMTAŞ'ın kurulduğu senelerde 1925-26'da, Türk Tayyare Cemiyeti'ni kuruyor. Türk Tayyare Cemiyeti Türkiye'de devletin de katkısıyla gelişiyor. Atatürk, milli havacılığın ucuz bir şey olmadığını bildiği için ona çok büyük imkânlar ve kaynaklar aktarıyor, arazi tahsis ettiriyor. Kaynak sağlamak için Tayyare Piyangosu gibi gelir getirici etkinlikler düzenletiyor.

"Sizi Kıvılcım Olarak Gönderiyorum, Alev Olarak Döneceksiniz"

Bu arada Türkiye'de havacılık endüstrisini yürütecek uçak mühendisleri ihtiyacı olduğu da anlaşılınca, Atatürk 30'a yakın lise mezunu genci uçak mühendisi olmak üzere Fransa'ya gönderiyor. Hatta şöyle bir hikâyesi vardır: Avrupa'da mühendislik tahsili yapmak üzere gençler daha önce Avrupa'ya gönderilmemiş, öyle bir alışkanlık ve gelenek de yok. "Bizi gönderiyor, döndüğümüz zaman biz ne yapacağız, nasıl hayatımızı devam ettireceğiz?" diye endişe duyanlar oluyor. Bu sözler Atatürk'ün kulağına gidiyor, anlatıyorlar ona bu gençlerin istikballerinden endişe duyduklarını. Topluyor onları, diyor ki, "Ben sizi kıvılcım olarak gönderiyorum, siz alev olarak döneceksiniz." Atatürk'ün bu sözleri gençler üzerinde beklenen

Mehmet KUM Yeşilköy'deki Hangar'da Uçağın Subap Ayarını Yaparken Görülüyor

Fabrikada Nu.D.36 İmalatı

etkiyi sağlıyor; bunlar, döndükleri zaman Türkiye'de çok güzel işler yaptılar. Kurulmakta olan yahut teşebbüs halinde olan endüstrinin her dalına kelebekler gibi dağıldılar; işlerin başına geçtiler. Nuri Demirağ fabrikasını böyle bir ortamda kurdu. Nuri Bey lisans altında uçak üretimine çok sıcak bakmıyordu; bu sebeple daima milli tasarımların gerçekleştirilmesi için çaba sarf etti.

Türk Tayyare Cemiyeti 1935'te havacılık faaliyetine geçmek istiyor. O güne kadar sadece bir cemiyetti. Bu cemiyet, Türk Hava Kurumu (THK) adını alıp 1935'te Türkkuşu'nu kurunca, uçak ihtiyacı doğuyor tabii; planör ve uçak yapmak lazım ki, bu uçuş faaliyetleri gerçekleştirilebilsin. THK planör ve uçak yapmak üzere ihale açıyor. Büyük vizyon sahibi olan ve havacılığın geleceğine inanan Nuri Bey de kendi imkânları ile Eskişehir'de iki kişilik uçak imal eden Mühendis Selahattin Alan Bey'le ortak olarak bu ihaleye girer ve ihaleyi kazanırlar. Nuri Bey THK'ya karşı taahhüdü gerçekleştirmek için İstanbul-Beşiktaş'ta imalat atölyesini kurar. Şüphesiz imalat atölyesinin makina ekipmanı, uçaklarda kullanılacak motorlar ve diğer malzeme Avrupa'dan getirildi.

Tayyare Fabrikası'nda Avrupa'daki Malzemelerin Hepsinden Vardı

Tayyare Fabrikası'nda o zamanlar herhalde 35- 40 kişi çalışıyordu. Almanya'da, Fransa'da uçak fabrikalarında ne varsa, hepsi orada vardı, ithal edilmişti. Öyle şeyler vardı ki... Mesela kaynakçılık o zaman daha yeni yeni başlamıştı Türkiye'de: Elektrik kaynağı, oksijen kaynağı, argon alüminyum kaynakları... Kaplamacılık; her parça kadmiyum kaplıydı, havacılıkta demiri muhakkak koruyacaksınız. Kadmiyum kaplama tesisi vardı. Fabrikada birçok iyi mühendis vardı; bunlardan biri Kudret Mavitan'dı. Kudret Mavitan ben staja gittiğimde fabrikanın müdürüydü.

Süratle başlatılan imalat çalışmaları sonunda, on iki Nu.D 36 kısa sürede teslim hazır edilir. Yanılmıyorsam 1930'ların sonu. Fabrikada yapılan uçakların deneme uçuşlarını yapmak üzere bir meydan lazım. Bu arada, tabii fabrika kurmak kâfi değil; fabrikeyi kurdun, uçağı yaptın, nerede uçuracaksın? Nuri Bey, Yeşilköy'de bugünkü Atatürk Havalimanı'nın kapladığı arazinin hepsini birden satın almış. Yeşilköy'de uçak hangarı inşa etmiş ve uçuş meydanını hazırlamış. İmal edilen uçakların uçuş testleri bu

alandan oluşturulan hava meydanında yapıldı. Uçakların uçuş testleri Kurtuluş Savaşı'nın ünlü pilotlarından Sabri Alev ve mühendis Selahattin Alan tarafından gerçekleştirilir; Mühendis Alan pilot lisansını Fransa'dan almıştır.

Atatürk Ölünce İşler Tersine Dönüyor

- *Fakat THK uçakları almaktan vazgeçiyor değil mi?*

Atatürk'ün vefatından sonra diyeceğim, yani 1938'den sonra iş biraz ters dönmüş ve uçakları yetersiz bularak teslim almamış THK. Ben bu olaylara henüz öğrenci olmam sebebiyle şahsen tanık olmadım; ancak daha sonra dahil olduğum Nuri Demirağ Gök Okulu'nda öğrenme fırsatım oldu. Devletin bu uçakları reddinin teknik olmayan sebeplere dayandığı kanaatini taşıyorum. Yine de devletin, kabul etmediği uçaklarla Gök Okulu'nda yüzlerce gencin pilot olarak yetiştirilmesine rıza göstermesi, en azından engel olmaması da hatırlanması gereken bir husustur. THK uçakları teslim almayınca, on iki Nu.D 36 uçağı Nuri Bey'in elinde kalıyor. Bir insan elinde 12 tane uçak olursa ne yapar? Bunları hurdaya vermektense, bir idealist olarak, "Ben bu uçaklarla bir okul açarım" diyor ve Gök Okulu'nu açıyor. Gök Okulu bir zaruret ve bir ideal olarak ortaya çıkıyor. Nuri Demirağ, elinde kalan bu uçakları değerlendirmek istedi ve doğru bir tercihle Gök Okulu'nu kurdu.

- *Nuri Demirağ'ın Tayyare Fabrikası'nda imal edilen uçaklardan bahsedebilir misiniz?*

Mühendis Selahattin Alan'ın prototipi MMV1'den geliştirilen ve biri prototip olmak üzere toplam 13 adet üretilen Nu.D 36 uçaklarından sonra, Baş Mühendis Ragıp Gönen'in büyük katkılarıyla tamamlanan Nu.D 38 prototipi imal edildi. Bu uçak çift motorlu, metal kaplamalı ve altı kişi taşıyabilen bir uçaktı. Bu konuda Jane's All the Worlds Aircraft-1942'de